

- визначення споріднених слів та їх морфологічний аналіз.
  - підбір споріднених слів і визначення у них спільної частини;
  - дослідження уміння відбирати з групи слів споріднені слова.
- 2.8. Дослідження розуміння та відтворення тексту.

- переказ тексту;
- знайти в тексті слова з певними орфограмами, підкреслити їх та пояснити їх написання;
- робота з деформованим текстом: складання речень з деформованих слів, упорядкування деформованого тексту.

В результаті проведення такого комплексного психолого-педагогічного та логопедичного обстеження логопед та вчитель початкових класів зможе визначити основні напрямки корекційної

роботи та здійснювати вплив на ті психічні функції та операції, порушення яких викликає труднощі в оволодінні навичками письма та читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения: Сб. методических рекомендаций. – 240 с.- СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2001.
2. Корнев А.Н. Нарушение чтения и письма у детей. – СПб., Издательский дом «Мим», 1997.
3. Логопедія. Підручник. За ред. М.К.Шеремет. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. С.505 – 596.
4. Лурия А.Р. Письмо и чтение: Нейролингвистическое исследование: Учеб. Пособие. для студ. психологов. – М.: Академия, 2002. – 352с.
5. Череди́ченко Н.В., Пелешенко О.С. Диагностика фонетико-графичних умінь та навичок у молодших школярів із ФФНМ. //Науковий часопис ПНУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – № 23.

УДК: 376.36-053.4:811.161.2'367

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПОБУДОВИ ПРОСТОГО ПОШИРЕНОГО РЕЧЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Швалюк Т.М.

кандидат педагогічних наук
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті розглядається проблема формування навичок побудови простих поширених речень у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Представлено аналіз результатів констатувального етапу дослідження, який був спрямований на вивчення стану сформованості особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Зазначено, що одним із головних завдань різнобічного розвитку дошкільників є навчання рідної мови та розвитку мовлення. Підкреслено важливість своєчасного засвоєння старшими дошкільниками з тяжкими порушеннями мовлення граматичної будови мови, як важливої умови

повноцінного мовленнєвого розвитку. Визначено, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є вміння будувати речення різної синтаксичної структури. З огляду на це, діти з тяжкими порушеннями мовлення повинні вміти використовувати всі граматичні одиниці – словосполучення та речення рідної мови. Розроблена методика формування складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку представлена у формі корекційно-розвивального процесу поетапного формування різних типів речень від простого до складного, складних синтаксичних конструкцій, відповідно до напрямків та етапів корекційної роботи на рівні імпресивного й експресивного мовлення. Під час формування навичок побудови простих поширених речень використовуються різні методи, прийоми, засоби навчання; визначено основну форму його організації; застосовується диференційований підхід у навчанні дітей із ТПМ. Методика представлена системою навчальних і тренувальних вправ, завдань, ігор дібраних у межах найуживаніших лексичних тем у старшій групі для дітей із ТПМ, відповідно до зазначеного етапу навчання. Запропонована методика дозволить ефективно впливати на розвиток синтаксичної сторони мовлення в цілому у дітей означеної категорії.

В статті розглядається проблема формування навичок простого розпространеного предложения у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мови. Представлен анализ результатів констатуючого етапу експерименту, який був направлений на изучение состояния сформированности особенностей сложных синтаксических конструкций у детей старшего дошкольного возраста с ТНР. Отмечено, что одним из главных заданий разностороннего развития дошкольников есть обучение родному языку и развитию речи. Подчеркнута важность своевременного усвоения старшими дошкольниками с тяжкими порушеннями мови граматической стороны речи, как важного условия полноценного речевого развития. Определено, что главным показателем уровня развития детской речи есть умение строить предложения разной синтаксической структуры. Поэтому дети с тяжкими порушеннями мови должны уметь использовать все грамматические единицы – словосочетания и предложения родного языка. Разработанная методика формирования сложных синтаксических конструкций с разными видами связи представлена в форме коррекционно-развивающего процесса поэтапного формирования разных типов предложений от простого к сложному, сложных синтаксических конструкций, в соответствии с направлениями и этапами коррекционной работы на уровне импресивной и экспрессивной речи. Во время формирования построения простых распространенных предложений используются разные методы, приемы, средства обучения; определена основная форма его организации; используется дифференцированный подход в обучении детей с ТНР. Методика представлена системой обучающих и тренировочных упражнений, заданий, игр подобранных в рамках распространенных лексических тем в старшей группе для детей с ТНР, в соответствии с обозначенным этапом обучения. Предложенная методика позволит эффективно воздействовать на развитие синтаксической стороны речи в целом у детей данной категории.

The problem of forming the skills of construction the simple diffused sentences of preschool age children with heavy speech infringements is considered in the article. The analysis of results of the establishing stage of the research, which was directed to learn the state of forming the peculiarities of the complex syntactical constructions of preschool age children with heavy speech infringements is presented. It is indicated, that one of the main tasks of comprehensive development of preschool age children is studies of native language and speech development. It is emphasized the importance of timely mastering of grammatical structure of language as an important condition of speech development of preschool age children with heavy speech infringements. The main indicator of the level of children speech development is the culminating process of speech utterance – to be able to build sentences of different syntactical structure. It is defined, that the main indicator of the development of children's speech is the ability to build sentences of different syntactical structure. That's why children with heavy speech infringements should be able to use all grammatical units – phrases and sentences of native language. The methods of forming the complex syntactical constructions with different types of connection are represented as the correctional process of formation of different types of sentences from simple to complex, complex syntactical constructions according to the directions and stages of correction work on the level of impressive and expressive speech. Various methods and means of studies are used during of forming the skills of construction the simple diffused

sentences; the fundamental form of organization is devoted; the individual approach in studies of children with heavy speech infringements is used during of forming the ability to perform the complex syntactical transformation of sentences. The methods are presented the system of educational and training exercises, tasks, games, which were selected according to lexical subjects in the older group for children with heavy speech infringements according to mentioned stage of studies. The proposed methods will allow to influence effective on the development of syntactical speech side of children this category in general.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, тяжкі порушення мовлення, методика, прості поширені речення, складні синтаксичні конструкції.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, тяжелые нарушения речи, методика, простые распространённые предложения, сложные синтаксические конструкции.

Keywords: preschool age children, hard speech infringements, the methods, the simple diffused sentences, complex syntactical constructions.

Одним із головних завдань різнобічного розвитку дошкільників є навчання рідної мови та розвитку мовлення, а саме її граматичної сторони.

У працях психологів, психолінгвістів, лінгвістів, логопедів А.Богуш, Л. Виготського, Н. Жинкіна, Н.Жукової, І. Зиміної, Р. Лалаєвої, З.Ленів, О. Леонтьєва, І. Марченко, Є.Соботович, В. Тищенко, Л.Трофименко, А. Шахнарович, Н.Швачкіна, М. Шеремет, В. Ядешко та ін. сказано, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є - вміння будувати речення різної синтаксичної структури. Вивчаючи стан мовленнєвої діяльності дошкільників із важкими порушеннями мовлення (надалі ТПМ) та шукаючи найбільш раціональні шляхи її корекції, вчені-дослідники опосередковано приділяли увагу й синтаксичній стороні мовлення.

На нашу думку, робота над синтаксисом повинна передбачати формування у дітей із ТПМ навичок розуміння і правильної побудови різних типів речень, уміння поєднувати їх у зв'язне висловлювання. Повинний відбуватися поступовий перехід від засвоєння простого непоширеного

речення, до поширеного з другорядними та однорідними членами, а також паралельно слід проводити роботу з його граматичного оформлення. Поряд із продовженням роботи над поширенням простого речення дітей старшого дошкільного віку (III рівень ЗНМ) підводять до складання різних типів складносурядних та складнопідрядних речень, а згодом і до побудови найпростіших видів складних багатокomпонентних, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку. Засвоєння цих конструкцій передбачає вирішення більш складних у синтаксичному відношенні задач: побудова висловлювань-роздумів, міркувань, які стануть необхідним підґрунтям у наступних етапах корекційної роботи, коли діти будуть вчитися будувати, розповідати та переказувати оповідання, використовуючи речення різних типів.

Саме тому особливої актуальності набуває навчання дошкільників із ТПМ складання різних типів синтаксичних конструкцій, розробка нових методик.

Аналіз результатів нашого дослідження, який був спрямований на вивчення стану сформованості

особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, показав недостатню сформованість глибинного, поверхневого синтаксування. Окрім порушення власно синтаксичної системи мови виявляються несформованими лексичний, морфологічний, а в деяких випадках семантичний компоненти мовної здібності, що призводить до стійких розладів синтаксичної організації висловлювання. Відчуваючи труднощі в мовних засобах вираження думки, дошкільники з ТПМ використовують у самостійному мовленні переважно прості, прості поширені, деякі види складних елементарних речень (складносурядних, складнопірядних) з неправильним граматичним зв'язком слів, невлучним вибором і пропусками лексичних одиниць, головних та другорядних членів речення, що призводить до спотворення мисленнєвого змісту висловлювання.

У зв'язку з цим нами була розроблена методика формування

складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку, складних багатокомпонентних речень і представлена у формі корекційно-розвивального процесу формування означених типів речень від простого до складного, складних синтаксичних конструкцій. Ми визначили наступні три *етапи корекційної роботи: пропедевтичний етап навчання* – щодо формування складних синтаксичних конструкцій (наскрізний, базовий), спрямований на розуміння й володіння дітьми з ТПМ простими типами речень; *основний етап навчання* – спрямований на розуміння і володіння дітьми з ТПМ: складносурядними та складнопірядними: елементарними; багатокомпонентними реченнями; складними синтаксичними конструкціями з різними видами зв'язку; *заключний етап навчання* – спрямований на формування у дітей із ТПМ вміння виконувати складні синтаксичні трансформації речень.

В даній статті буде розкрито зміст пропедевтичного етапу навчання.

Завдання пропедевтичного етапу навчання:

1. Сформувані основні узагальнюючі поняття мови: «мовленнєві й немовленнєві звуки», «слово», «наголос», «склад», «речення», диференціацію понять «слово-речення». Показати їх ієрархічну обумовленість.
2. Формувати навички розуміння і побудови простих речень за питаннями, демонстрацією дій, за малюнком, моделлю, графічною схемою.
3. Формувати навички встановлювати зв'язок між словами у реченні за допомогою питань (словесний аналіз речення).
4. Закріплювати навички побудови простих речень;
5. Вчити поширювати речення шляхом введення однорідних членів; вправляти в умінні користуватися прийменниковими конструкціями; підготувати дітей до засвоєння найбільш доступних складних синтаксичних конструкцій.

Пропедевтичний етап навчання забезпечував підготовчу роботу у формуванні складних речень, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку. В основу навчання лягли адаптовані методики з формування лексико-граматичної будови

мовлення Н. Жукової, Г. Ляміної, І. Марченко, Є. Мастюкової, Н. Серебрякової, Є.Соботович, Л. Спірової, В. Тищенко, Т. Каченко, Л. Трофименко, Г. Чиркіної та власні доробки.

Етапи роботи з формування навичок побудови простого поширеного речення:

1. Формування базових узагальнюючих понять мови;
2. Формування розуміння змісту простого речення;
3. Гра: «Живі слова»;
4. Складання речень із ряду слів;
5. Побудова речень із заданим словом; складання речень із заданим словосполученням або доповнення речення відповідним словосполученням.
6. Синонімічна заміна всіх слів у реченні;
7. Гра: «Плутанина» (заміна слів у фразях-нісенітницях);
8. Запис речення за допомогою схем;
9. Складання речень із прийменниковими конструкціями.
10. Складання простих поширених, простих поширених речень із однорідними членами;
11. Розуміння та складання логіко-граматичних конструкцій (із прямим та інвертованим порядком слів).
12. Формування просодичного маркера (інтонації) під час побудови простого речення.

Формування навичок побудови різних типів простих речень ми здійснювали під час логопедичних підгрупових занять: із підготовки до навчання грамоти, лексико-граматичних, індивідуальних; занять вихователів у різних видах діяльності. Поточна перевірка знань здійснювалась під час занять із розвитку зв'язного мовлення на яких діти застосовували набуті знання, вміння та навички, будували прості речення та поєднували їх у розповідь, реалізуючи, таким чином, комунікативну організацію речення, а отже комунікативну функцію мовлення в цілому.

Формування базових узагальнюючих понять мови здійснювали під час підгрупових занять з підготовки до навчання грамоти, на яких формували у дітей такі узагальнюючі поняття як: «мовленнєві й немовленнєві звуки»; «слово», «наголос», «склад», «слова, що позначають назви предметів, дії предметів, ознаки предметів, число предметів», «речення», диференціація понять «слово-речення»; вчили дітей розуміти і будувати прості, прості поширені речення; правильно користуватися засобами вираження синтаксичних зв'язків (морфологічним маркером (флексії), службовими словами (прийменники, сполучники, порядок слів у реченні); робити словесний аналіз речення, а саме розуміння його семантики.

Таким чином, ми вводили дітей у мовну дійсність на основі «мовного чуття». Практично показували ієрархічну обумовленість і взаємозв'язок мовних одиниць української мови.

Формування розуміння змісту простого речення здійснювали, шляхом виконання:

- різноманітних доручень дорослого. (Андрійко, принеси мені будь-ласка книжку. Сашко, полий будь-ласка квіти, розпуши землю тощо);

- завдань за словесною інструкцією, виконуючи одну-три дії сформованих в одному проханні. (Діти *намалюйте* будь-ласка квадрат; Сергійко, *візьми* книжку і *поклади* її на полицю; Наталко, *відкрий* двері, *візьми* мозаїку, *виклади* будиночок.);

- підбір відповідних предметних малюнків до змісту речення. (Наприклад: *Хлопчик катається на велосипеді*. Предметні малюнки: дівчинка, самокат, хлопчик, велосипед, скейт, мама);

- підбір сюжетного малюнка до змісту поданого речення. (Наприклад: *Дівчинка читає книжку*. Сюжетні малюнки: Тато з дітьми дивиться телевізор. Хлопчик читає книжку. Дівчинка малює квітку. Дівчинка читає книжку.);

- давати відповіді на питання за змістом речення. (Рудий кіт п'є молоко. Питання: Хто п'є молоко? (Кіт). Що робить кіт? (п'є). П'є що? (молоко).

Формування поняття «речення»: вимовляли по два - три слова: «стоїть шафа», «ручкою пишуть», «стоїть дерев'яний стіл», та запитували у дітей скільки слів було названо. Звертаємо увагу на те, якщо слова між собою дружать, то вони допомагають нам про щось дізнатися. Це буде речення. Слово на відміну від речення позначає окремий предмет, або його ознаку чи дію, а речення вже розкриває повідомлення, несе в собі інформацію про цей предмет.

Навчаючи дітей ділити речення на слова, застосовували термін «речення» не пояснюючи його. Речення виступало для дитини як щось вимовлене і почуте. Дитина повинна провести аналіз цього висловлювання, розділити його на складові частини (слова). Враховуючи це, використовували в якості засобів навчання різні схеми, плани і моделі, психологічна значимість яких для процесу розвитку дитини в даний час інтенсивно вивчається в цілому ряді лабораторій.

Основним методичним прийомом було моделювання речення, яке здійснювалося в *дидактичній грі «Живі слова»*.

Мета: Вчити дітей будувати (моделювати) просте речення, встановлювати синтаксичний і граматичний зв'язок між словами, розуміти зміст побудованого речення. Розвивати аналітико-синтетичну діяльність, сприймання, увагу, оперативну пам'ять.

Словами в грі виступали діти. Речення, складене з «живих слів», було ніби записане і це дозволяло в наочній формі проводити роботу на аналіз його словесного складу. Така модель дозволяє наочно і легко показати лінійність мови. Речення складались в основному з 3 - 4 слів. Спочатку діти на прикладі простих речень засвоювали дії з «живою» моделлю, називали слова в порядку їх наступності в реченні (ця вимога зберігалася на всіх заняттях). Наприклад: Мама читає книжку.

У наступному завданні – «слова» зображують набір слів (кицька, двері, біля, лежить), які слід було поставити в правильній послідовності, щоб висловлювання стало осмисленим. Кількість слів у реченні повинна була відповідати кількості викликаних дітей. Під час побудови даного типу речень діти повинні були як синтаксично так і граматично правильно оформити їх, визначивши спочатку граматичну категорію поданих слів.

Потім діти вправлялись у *складанні речень із заданим словом, словосполученням*; та в *послідовній заміні всіх слів речення*.

Головною умовою була побудова великої кількості простих речень із заданим словом, словосполученням різних за змістом. Це забезпечувало у дітей активізацію пізнавальної

діяльності в цілому, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, просторових відношень, оперативної пам'яті, що забезпечувало дітям застосовувати набуті знання в різних мовленнєвих ситуаціях, а отже формували стійкий динамічний стереотип, усвідомлене засвоєння лексико-граматичної сторони мовлення.

Для кращого усвідомлення існування великої кількості речень різних за змістом, практичного досвіду правильного вживання відповідної граматичної категорії, зв'язку слів у реченні, ми спочатку вчили дітей доповнювати речення відповідним словом потім словосполученням:

- *Доповнення речень словом*: з опорою на наочність та за уявленням. *Речення*: Мама приготувала сік з ... . У лісі живуть ... . На столі стоїть ... . На яблуні виростили ... . Мама купила в магазині ... .

- *Доповнення речень словосполученням*: здійснювали на початковому етапі з опорою на наочність, а потім за уявленням дітей. З цією метою використовували різні предмети, іграшки, малюнки тощо, а також вимагали від дітей доповнювати речення двома словами, пов'язаними між собою граматичним зв'язком. З опорою на наочність та за уявленням. *Речення*: На столі лежить ... (червоний олівець). На столі лежать ... (різнокольорові олівці). На дереві сидить ... (сіра ворона).

Потім діти вправлялись у складанні речень із заданим словом. Під час навчання ми використовували завдання творчого характеру: дітям пропонували побудувати речення з заданим словом (спочатку з опорою на наочність (іграшки, предмети, малюнки), згодом за уявленням дітей:

а) іменником – наприклад, слово «лисиця». *Лисиця* (Н.в.) живе в лісі. *Лисиця* (Н.в.) біжить лісом. *Лисицю* (Зн.в.) ми побачили у зоопарку. *Лисиця* (Н.в.) любить їсти м'ясо. *Лисиця* (Н.в.) живе в норі.

б) дієсловом – наприклад, слово «співають». Пташки *співають* (теп. час, недок. вид, множ) голосно. Діти *співають* пісні.

в) прикметником – наприклад, слово «жовте». *Жовте* яблуко (сер.р) лежить на тарілці. *Жовте* пальто купила мама. *Жовте* курчатко спало.

г) числівником – наприклад: «дві». У Наталки є *дві* ляльки. Мама купила *дві* булочки. *Дві* книжки лежить на столі.

Потім дітей вчили будувати речення за поданим словосполученням, або доповнювати речення відповідним словосполученням. Це завдання вимагало від дітей більшого напруження мислиннєвої діяльності, оскільки слід було розпізнати певну граматичну категорію (прикм.+іменн.; числ.+іменн.), а потім правильно узгодити її і ввести у майбутню синтаксичну конструкцію.

Завдання на синонімічну заміну всіх слів у реченні виконували на прикладі. Перше слово замінює логопед, наступні слова замінюють діти. Коли були замінені всі слова, складене нове речення, діти промовляли «читали» його – «Діти граються весело» і початкове – «Птахи співають голосно».

Друга частина занять проводилася у вигляді гри «Плутанина».

Мета: формування у дітей розуміння та утворення речень із парадоксальним смислом, контролю на синтаксичному рівні, «чуття мови».

Пропонувалися вправи на заміну слів із опорою на наочність і без неї. Заміни слів проводились на фразях-нісенітницях, що не мали змісту і не відповідали реальним життєвим ситуаціям, але оформлені були граматично правильно (наприклад: Діти вчать у полі. Комбайн працює в школі). Ці незвичайні речення викликали у дітей велику цікавість і активізували їх діяльність.

Використовувались також такі ігрові вправи як: «Не може бути» (На столі плаває склянка. Милом чешуть руки.), «Фрази-нісенітниця», метою якої було вчити дітей розуміти взаємовідношення значення слів у реченні (На сонці сяє небо. Газета читає тата.), «Чи правильно я говорю?» (Скажи правильно), метою якої було вчити дітей визначати слова вжиті в неправильній морфологічній формі (Хлопчик їсть каша. Бабуся читає книгу діти. Вони пише у зошиті. Дівчинка спить під ковдра.).

На наступних заняттях діти вправлялися у складанні речень із декількох слів. Це завдання було спрямоване на внутрішнє програмування висловлювання, щоб закріпити уявлення дітей про слова як окремі елементи мови, з яких можна отримати речення. Складність цього завдання полягала в тому, що дітям потрібно було запам'ятати словесну низку з декількох «живих» слів (наприклад: біжить, лежить, руда, рудий, лисиця, кіт) та побудувати відповідні речення. На початковому етапі запропоновані слова були граматично узгоджені між собою, потім дітям пропонували побудувати речення зі слів, які стоять у початковій формі. Діти складали речення мовчки, ставили слова одне за одним і лише після цього промовляли їх.

Далі дітей вчили «записувати речення» – тобто викладати його ілюстративно-графічну і графічну схеми. Спочатку записували речення з двох слів. Перше слово «записувалось» за допомогою малюнку, друге – замінювалось кольоровою смужкою (ілюстративно-графічна схема). Далі речення записувались за допомогою кольорових смужок (графічна схема). Разом із дітьми аналізували речення. Визначали кількість слів, місце кожного слова в реченні.

Паралельно діти вчилися диференціювати поняття «слово» - «речення», логопед називає два слова: дівчинка малює. Запитання: Скільки слів я сказала? (два слова), щоб не забути ці слова на місці першого покладемо малюнок (дівчинки), а друге слово замінимо смужкою. Повторимо ці два слова (дівчинка малює). Запитання: Хто малює? (дівчинка), дівчинка що робить? (малює). Потім ми називали слова і пропонували дітям показати відповідний малюнок та повторити дане слово. Для того, щоб більше дізнатися про це слово нам слід придумати речення, яке буде розповідати, наприклад, про козу та складатися не з одного, а з декількох слів: «Коза п'є воду. Коза дає молоко. Коза – свійська тварина». Викладаємо схеми даних речень та рахуємо кількість слів. Також повідомляємо дітям про те, що кожне слово в реченні має своє місце; і як суттєво не губити слова, інакше не буде зрозумілий зміст цього речення. Наприклад, Коза ...воду. (що робить коза?); Коза дає... (що коза дає людям?). Далі пропонуємо дітям відповісти на питання за змістом речення та за схемою знайти і показати відповідне слово.

Далі логопед пропонує дітям самостійно придумати речення з двох - трьох слів та викласти його графічну схему. Головна умова – складені речення повинні бути всім зрозумілими.

На наступних заняттях переходимо до практичного засвоєння більш важких морфологічних закономірностей. З цією метою, ми включили в логопедичні заняття вправи з

синтаксичними конструкціями, які містять прийменники. А. Бородович, Л. Єфіменкова, Н. Жукова, Є. Мастюкова, Т. Філічева вважають, що такі дидактичні ігри та вправи, вчать дітей користуватися просторовими позначеннями – прийменниками і прислівниками.

Дітей вчили розуміти просторові відношення двох предметів, які виражались прийменниками *на, під, над, в, за, біля*; диференціювати прийменники: *в – на, біля – за, над – під* тощо; складати речення за діями з чотирьох слів із прийменниками (*в, на, під, за, біля*).

Етапи роботи з формування синтаксичних конструкцій, які містять прийменники:

1 Розуміння речень із прийменниковими конструкціями.

2 Робота над реченнями з пропущеними прийменниками.

3 Виділення з ряду поданих прийменників один.

4 Завдання на розуміння узагальнюючого значення прийменників.

5 Вправи на закріплення правильного і свідомого вживання в мовленні прийменникових конструкцій.

6 Вправи на самостійний добір неправильно вжитого прийменника.

Після навчальної роботи в заняття обов'язково включалися вправи на закріплення правильного і свідомого вживання в мовленні прийменникових конструкцій. Складені речення записували графічно (прийменник позначали короткою смужкою), підраховували кількість слів, знаходили на схемі маленьке слово, називали його.

Далі вчили дітей *складання і поширення речень*. Роботу над однорідними членами речення поєднували з роботою над формуванням узагальнюючих понять.

Діти складали речення з однорідними членами речення: *підметами* (На столі лежать книжки, зошити, олівці.), *додатками* (Мама купила в магазині зошити, олівці, ручки.), *означеннями* (У Тамари м'яч круглий, червоний, гумовий.), *присудками* (Оля встала, взяла гребінець, розчесала волосся.). При цьому використовувалися різні види робіт:

1. Демонстрацією дій;
2. Складання речень за малюнками, предметами;
3. За опорними словами;
4. Доповнення речень словами, яких не вистачає.

Великого значення набуває робота з *формування навичок розуміння та складання логіко-граматичних конструкцій* (із прямим і інвертованим порядком слів), як підготовчої роботи до розуміння і побудови більш складних у синтаксичному і семантичному плані речень. Цей вид роботи спрямований на розуміння дітьми змісту речень, які граматично є тотожними. Розуміння такого типу речень, спрямоване на усвідомлення дитиною їх загального смислового значення або синтаксичних відношень значення між словами, які входять в його структуру, на граматичне оформлення слів у реченні. Виконання дітьми такого типу завдань є показником високого рівня граматичного розвитку (Н. Жукова, І. Марченко, О. Мастюкова, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Філічева та ін.).

Етапи роботи над цим видом речень:

- сприймання логіко-граматичних конструкцій (речення повторюють 2-3 рази);
- повторення речення дитиною без опори на наочність;
- робота над змістом речення: відповіді на поставлені питання, які

спрямовані на виявлення розуміння дитиною смислу речення;

-побудова речень за сюжетним малюнком, за парою сюжетних малюнків із різним смислом.

Паралельно з побудовою різних видів простого речення ми проводили роботу над інтонаційним його оформленням (формування просодичного маркеру).

Оскільки, на попередніх заняттях ми вчили дітей будувати розповідні речення, то на наступних заняттях вчили дітей задавати один одному питання і будувати питальні речення (Наприклад: Ваня, ти прочитав книжку?). Потім вчили дітей, спонукаючи один одного до дії, будувати спонукальні речення, слідували за вживанням дітьми у контексті речення вставні слова ввічливості (Тетяно, дай мені, будь-ласка, зелений олівець.). Далі вчили дітей будувати окличні речення, емоційно оформлювати його (Прийшла весна! Який у мене гарний настрій!). Проводили роботу по визначенню логічного наголосу, виділення акцентом значимого слова, семантичної ознаки під час побудови

речення (Наприклад: Ваня, *ти прочитав книжку?* / *Іринко, поклади, будь ласка, книжку на полицю. Прийшла весна!*).

Під час читання казок, віршів, оповідань, співу пісень вчили дітей за допомогою інтонації передавати почуття, емоції, характер дійових осіб.

Після того, як ми сформували у дітей навички розуміння і побудови простих поширених речень, ми приступили до формування у дітей навичок розуміння і побудови складнопідрядних елементарних, багатоконпонентних речень; складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку. Методику їх формування висвітлено у наших попередніх публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников : (дети с общим недоразвитием речи) : пособие для логопедов / Л. Н. Ефименкова. – М. : Просвещение, 1981. – 112 с.
2. Жукова Н. С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н. С. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филочева. – Екатеринбург : Изд-во АРД ЛТД, 1998. – 320 с.
3. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – 1-видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.
4. Соботович Е. Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования : научно-метод. пособие / Е. Ф. Соботович. – К. : ІЗМН, 1997. – 44 с.
5. Трофименко Л. І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя з загальним недорозвитком мовлення : дис... канд. пед. наук : 13.00.03. / Трофименко Людмила Іванівна. – К., 2004. – 196 с. – Бібліографія : С. 174-189.
6. Филочева Т. Б. Подготовка к школе детей с ОНР в условиях специального детского сада : в 2 ч. Ч. I. Первый год обучения (старшая группа) : пособие для студентов дефектол. факульт., практических работников спец. учр., воспитателей детских садов, родителей / Т. Б. Филочева, Г. В. Чиркина. – М. : Альфа, 1993. – 103 с.